

Rapport fra reise til Sør-Afrika 9.-19. mars 2022

v/Guro Almås

Jeg deltok på delegasjonsreise til Sør-Afrika arrangert av Det Norske Misjonsselskap (NMS), som representant for Mellomkirkelig råd/Den norske kirke. Formålet med reisen fra NMS' side var å fornye og forsterke relasjonen til Den lutherske kirken i Sør-Afrika (ELCSA) – en relasjon som hadde vært sovende siden NMS trakk ut sitt misjonsarbeid i landet i 1996. Fra Mellomkirkelig råds side var formålet å bli oppdatert på situasjonen i ELCSA etter noen år preget av økonomisk og styringsmessig krise hos ELCSA. Denne krisen har vanskeliggjort kontakten mellom Den norske kirke og ELCSA de siste årene, både på sentralt nivå og i vennsapsrelasjonen mellom ELCSAs South Eastern Diocece (SED) i Kwa Zulu Natal og Oslo bispedømme. Programmet ga mulighet til å bli særlig godt kjent med South East Diocece, som er ELCSAs største i medlemmer og aktivitet. Det var inspirerende å være vitne til hvordan kirken tilbyr fellesskap, konkret omsorg og håp til mennesker gjennom hverdag og kriser, og hvordan bispedømmet reiser seg etter noen svært krevende år med intern strid, som er beskrevet under. Reisen ga også et fascinerende innblikk i norsk misjonshistorie og hvordan arven etter denne historien lever videre i dag.

Sør-Afrika i 2022

Sør-Afrika har vært hardt rammet både av pandemien og av tiltakene mot pandemien, som har rammet økonomien og samfunnet svært hardt. Mye av næringslivet måtte stenge ned eller har lidd store tap, og mange arbeidstakere har mistet jobben. Landet har fra før stor arbeidsledighet, og mange mennesker livnærer seg i uformell sektor, men under pandemien har småjobber, salg fra gaten og lignende vært lite tilgjengelig. Transportsektoren, restaurant-bransjen og reiseliv er blant de andre bransjene som har vært svært hardt rammet. For kirkene har lange perioder med stengte kirker gått ut over både åndelig liv, fellesskap og offerinntekter, men kirkene har også vært viktige samarbeidspartnere for myndighetene i å spre informasjon om smittevern og vaksinasjon. Da vi var der, var inntrykket at mye var på vei tilbake mot normalen; økonomien tar seg opp, og både turismen og kulturlivet var også sakte på vei tilbake. Samtidig var frykten for en ny smittebølge med etterfølgende nedstengning til stede fordi smittetallene sakte var på vei oppover igjen.

De ansatte på ambassaden ga oss en god oppdatering på den politiske situasjonen, med vekt på president Ramaphosas store utfordringer med å ta oppgjør med korrupsjon, nepotisme og ukultur i eget parti og statlige institusjoner. I lokalvalget i november 2021 fikk ANC for første gang mindre enn 50 % av stemmene på nasjonalt nivå, noe som indikerer at man er på vei bort fra en «ettpartistat» der veldig mye av politikken på nasjonalt nivå har foregått innenfor det statsbærende partiet ANC. Dette gir en spennende politisk situasjon, med større muligheter for reelt flerpartisystem og koalisjonspolitik. Nye partier er kommet til på begge sider av det politiske spekteret, og det største opposisjonspartiet, Democratic Alliance, gikk også tilbake i valget. Dette tradisjonelt hvite partiet sliter med å tiltrekke seg velgere fra majoritetsbefolkningen, og det fikk nok mindre stemmer fra townshipene denne

gang enn ved forrige lokalvalg i 2016. Selv om ANC gjør det dårlig, er president Ramaphosa regnet som en sterk president og er mer populær enn partiet sitt.

Den økonomiske ulikheten, som ikke er redusert siden apartheid-tiden, er ødeleggende for både velferd og demokrati. Da vi var der, hadde det akkurat kommet en rapport fra Verdensbanken som igjen rangerte Sør-Afrika som landet med høyest ulikhet i verden.

Økumenikk og kirkenes rolle

Sør-Afrika har et levende og variert sivilsamfunn, som også har spilt en viktig rolle under pandemien. Den økumeniske bevegelsen er en viktig del av det sivile samfunnet. Det økumeniske kirkerådet, South African Council of Churches (SACC), har de siste årene igjen blitt mer synlig i offentlig debatt, og det markerte seg under forrige president Zuma som en tydelig og sterk moralsk stemme mot korrupsjon og vanstyre. For tiden er den høyt respekterte erkebiskopen av Cape Town, Thabo Makgoba, leder i SACC, mens sekretariatet i Johannesburg ledes med stø hånd av generalsekretær biskop Malusi Mpumlwana. SACC sliter likevel med lite ressurser og bare noen få ansatte, og en viktig utfordring fremover vil være å få frem yngre økumeniske ledere og talspersoner.

Vårt besøk startet med et møte hos SACC i Khotso House i Johannesburg, hvor biskop Mpumlwana sammen med Rev. Mzwandile Molo ga en spennende introduksjon i SACCs historie og hvilken rolle de har tatt i samfunnet fra apartheid-tiden og frem til i dag. De to var også med på mottakelse hos ambassadøren neste dag, hvor Sør-Afrikas historie og den politiske situasjonen var tema for samtalen med kirkelederne, ambassadør Astrid Helle og andre utsendinger.

Kirkens Nødhjelp i Sør-Afrika

Kirkens Nødhjelp har i dag et kontor med tre ansatte i Pretoria, som formidler støtte til arbeid mot økonomisk ulikhet i flere land i regionen, gjennom de økumeniske kirkerådene og ulike sivilsamfunnsorganisasjoner. KNs arbeid er en viktig del av Den norske kirkes relasjoner med Sør-Afrika, og jeg ønsket å introdusere NMS-delegasjonen for KN i Sør-Afrika. Vi rakk en kort tur innom KN-kontoret, hvor programdirektør Moreblessings Chidaushe oppdaterte oss om KNs arbeid og vi hadde en kort utveksling om kirkenes rolle i samfunnet.

Kort om luthersk misjon i Sør-Afrika og om den lutherske kirken (ELCSA)

- NMS' første utsending Hans Schreuder var den første misjonæren som fikk tilgang til Zulukongedømmet gjennom sin kontakt med Kong Mpande. Han etablerte misjonsstasjonen Umphululo i utkanten av Zuluriket i 1850, og senere Empangeni (1851), Eshowe (1861) og Untunjambili (1874).
- Senere etablerte også Berlinmisjonen, Hermannsburger mission, nå ELM (Evangelical-Lutheran Mission in Lower Saxony) og amerikansk luthersk misjon seg i det samme området, og misjonsvirksomheten spredte seg herfra til andre deler av det sørlige Afrika.
- Evangelical Lutheran Church in Southern Africa ble etablert i 1985 som en sammenslåing av flere lutherske kirker, og er med sine 580 000 dømte medlemmer den klart største lutherske kirken i det sørlige Afrika.

- ELCSA er en relativt stor kirke i det sørafrikanske kirkelandskapet og aktive i det økumeniske arbeidet i South African Council of Churches, og ELCSA-medlemmer er tradisjonelt aktive i sivilsamfunnet i Sør-Afrika. Sør-Afrikas president Cyril Ramaphosa er for øvrig også ELCSA-medlem.
- ELCSA har syv bispedømmer: Botswana Diocece, Cape Orange Diocece (provinsene Eastern Cape, Free State, North West og Northern Cape), Central Diocece (Gauteng-provinsen med Johannesburg og Pretoria), Eastern Diocece (Mpumalanga-provinsen og Swaziland), Northern Diocece (Limpopo-provinsen), South Eastern Diocece (KwaZuluNatal) og Western Diocece (Western Cape). I tillegg har Lesotho status som «mission area».
- Northeastern Evangelical Lutheran Church in South Africa (NELCSA) og ELCSA Cape Church er kirker som teologisk ligger nært ELCSA, men som tradisjonelt bruker mye tysk og har hvite sørafrikanere som medlemmer. I de siste årene har de i økende grad brukt engelsk og tiltrekker seg et noe større mangfold av befolkningen. Det har vært et uttalt mål å jobbe for sammenslåing av disse tre kirkene, men det er fortsatt en vei å gå for at dette skal bli en realitet.
- I tillegg finnes det to andre lutherske kirker i Sør-Afrika som ligger nærmere Missouri-tradisjonen. Alle disse samarbeider i Lutheran Communion in Southern Africa (LUCSA), sammen med lutherske kirker i Angola, Botswana, Malawi, Mosambik, Namibia, Zambia og Zimbabwe.

Økonomisk og styringsmessig krise i ELCSA

- I 2015 rapporterte sørafrikanske medier om grasrotopprør i ELCSA, da 40 millioner Rand (om lag 25 millioner kroner) tilsynelatende var «forsvunnet» fra kirkens konti. Midlene var utbetalt i forbindelse med et stort prosjekt, planlagt av daværende generalsekretær i samarbeid med kasserer og en ekstern konsulent. Prosjektet ble kalt «Luther City» og skulle blant annet omfatte en ny domkirke, konferansesenter og hotell i Pretoria, men dette ble aldri realisert, og saken utviklet seg raskt til en skandale hvor de 40 millionene gikk tapt. Skandalen omfattet også et uautorisert salg av en av ELCSAs verdifulle eiendommer.
- Saken blir i dag omtalt som «The 40 million saga». I 2021 ble det kjørt disiplinærsaker mot generalsekretæren og kassereren, som begge måtte forlate sine stillinger. Det har vært rettsaker både mot den opprinnelige konsulenten, mot de to avskjedigede medarbeiderne og mot ulike advokater i denne saken og i tilknytning til eiendomssalget, og noen av disse går fremdeles i sørafrikanske domstoler.
- Tapet av de 40 millionene førte til nedleggelse av ELCSAs Lutheran Theological Institute i Pietermaritzburg, noe som medfører at ELCSA står uten presteutdanning.
- Videre førte det til en struping av både misjonsarbeidet i Lesotho og Mosambik, oppsparte pensjonsmidler for ansatte og av det sentrale sekretariatet (Church Wide Office) i Johannesburg, som nå bare har 1-2 ansatte igjen.
- 40 millioner-skandalen ble lenge forsøkt dekket til av de ansvarlige, og personer som forsøkte å rydde opp ble fjernet. Saken har derfor ført til dype splittelser og konflikter i kirken.

Opprydning:

- Den nåværende biskopen og bispedømmerådslederen i South East Diocece (SED) var blant de som tok sterkt oppgjør med skandalen, og møtte motstand for det. Vi fikk høre at på et tidspunkt ble så mye som åtte av ti proster i SED fjernet fra sine stillinger fordi de varslert eller prøvde å ta oppgjør med ledelsens håndtering.
- Biskop Ubane, som var preses i ELCSA fra 2019, ledet prosessen med disiplinærhøring mot generalsekretæren og kassereren som var ansvarlige for skandalen, sammen med kirkerådsleder Wakefield. Etter flere utsettelse ble disse fullført i september 2020, og de to måtte fratru sine stillinger. Biskop Ubane døde dessverre brått i januar 2021.
- De 40 millionene anses nå som tapt, og de vi møtte hadde nå fokus på å komme videre. Generalforsamling i april 2022 var neste viktige steg, hvor det blant annet velges ny preses og vise-preses.
- *Oppdatering, 4. mai 2022:* ELCSAs generalforsamling valgte 23. april biskop Myaka i SED som preses, mens biskop NJ Sikhwari, biskop i Northern Diocece og ELCSAs første kvinnelige biskop, som visepreses. Dette er et viktig steg på veien videre for ELCSA!

Besøk i South East Diocece

Vi ble svært godt mottatt av biskop Nkosinathi Myaka, prost N.S. Sithole og kollegene deres, og hadde et minnerikt opphold i Umphumolo, Durban, Eshowe, og områdene rundt. Umphumolo var NMS' første misjonsstasjon, huset i lang tid ELCSAs presteutdanning og er i dag bispesete, med konferanse-/møtelokaler og et enkelt gjestehus, hvor vi bodde to netter. Umphumolo ligger på en høyde i et sjeldent vakkert landskap av grønne åser og daler. Søndag fikk vi være med på en nydelig gudstjeneste i kirken i Umphumolo, med fullsatt kirke, fantastisk salmesang og med mange barn og unge som medhjelpere. Det var hilsener til oss som gjester fra NMS og Dnk, og NMS' utenlandssjef Haakon Kessel hadde preken. Frivillige fra bispedømmets partnerskapskomité hadde reist dit for å ta imot oss. Etter lunsj hadde vi møte med bispedømmerådet. Der fikk vi både høre om historien med de 40 millionene fra deres perspektiv, og for visjoner og håp for fremtiden. Vi utvekslet også tanker om hvordan et samarbeid mellom ELCSA, NMS og Dnk kan se ut.

Oppholdet inneholdt ellers besøk til mange av stedene for NMS' misjonsvirksomhet fra 1800-tallet, og vi besøkte både kirkegårder hvor norske misjonærer er begravet, minnesmerket over den første martyren, et museum med norsk-sørafrikansk misjonshistorie, og kirker med lang historie og et levende menighetsliv og diakonalt arbeid. Det var spesielt å se hvilket avtrykk norsk misjon har hatt, og å oppleve gleden vertskapet vårt hadde av å vise frem vår felles historie.

En spesiell opplevelse var det å møte den 93 år gamle Prins Mangosuthu Buthelezi, grunnlegger av Inkatha Freedom Party, og fortsatt medlem i det sørafrikanske parlamentet. Buthelezi hadde invitert oss til lunsj, og holdt en times lang tale om Inkatha-pariets rolle i kampen mot apartheid, og om Norges og norsk kirke og misjons betydning i Sør-Afrika. Buthelezis rolle er kontroversiell, og det var tankevekkende å se hvor sterk posisjon han har i Kwa Zulu Natal, også blant representanter for kirken.

Behov for teologisk utdanning

Både på møtet med kirkeledelsen i Johannesburg og i møter og samtaler med ledelsen i SED ble det uttrykt et sterkt ønske om støtte til å starte opp igjen kirkens teologiske utdanning.

ELCSA står nå uten presteutdanning og med et stort behov for nye prester. Ledelsen i ELCSA ønsker å pusse opp bygninger på Umphumulo og starte opp igjen presteutdanning der, hvor ELCSA hadde sitt teologiske seminar til 2003. Mellom 2003 og 2016 ble prestene utdannet ved Universitet i KwaZulu Natal (UKZN) i Pietermaritzburg og Lutheran Theological Institute (LTI), som hadde et institusjonelt samarbeid med UKZN. LTI ble drevet av ELCSA og ELCSA (N-T) (nå NELCSA) i samarbeid. Tapet av de 40 millionene gjorde at LTI ikke lenger var økonomisk bærekraftig. LTI ble lagt ned, ELCSA (N-T) solgte sin del av seminaret til eksterne og sendte «sine» studenter til Stellenbosch, mens ELCSA altså står uten presteutdanning.

Bygningsmassen på Umphumulo er delvis forfallen, men der er også bygninger som kan rehabiliteres. Det er et flott område som absolutt bør kunne rehabiliteres og brukes, men det bør likevel vurderes om en full presteutdanning på Umphumulo er den beste løsningen for ELCSA. En ting er at stedet er veldig avsides for studenter som skal komme og bo der i tre-fire år. Et annet spørsmål er om ELCSA har kapasitet til å bygge opp en fullverdig teologisk utdanning her. For en utenforstående virker det umiddelbart mer naturlig å tenke seg en modell hvor studier på et luthersk seminar på Umphumulo kombineres med studier på Universitetet i Pietermaritzburg eller ved et av de andre universitetene i landet.

NMS uttrykte interesse for å undersøke videre mulighetene for et samarbeid rundt teologisk utdanning. Fra Den norske kirkes side bør dette også være et prioritert område å støtte, og dette bør prioriteres i videre dialog med ELCSA og med NMS.

Vennskapsavtale SED-Oslo bispedømme

Det bør ligge godt til rette for å få til mer kontakt mellom SED og Oslo bispedømme fremover, når situasjonen holder på å stabilisere seg i ELCSA, og med Myaka som biskop i SED. Myaka er svært interessert i å opprette kontakt med Oslo biskop, og kommunikasjonen vil også bli lettere når han om kort tid får ansatt en sekretær på bispekontoret. Jeg snakket løst med han om ulike muligheter innenfor et bispedømmesamarbeid, deriblant mulig samarbeid rundt klima og naturvern, ungdom, felles gudstjenestefeiring gjennom strømming, vennskapsmenigheter.

Oppfølging og veien videre

- Etter valget av Myaka som biskop, sendte Den norske kirke en gratulasjonshilsen til Myaka, signert preses Olav Fykse Tveit og Oslo biskop Kari Veiteberg
- Neste steg er å sette opp et digitalt møte mellom de to presesene, gjerne også med Oslo biskop til stede, for å signere en oppdatert søsterkirkeavtale
- Mellomkirkelig råd bør gå i dialog med Oslo bispedømme om revitalisering av vennskapsavtalen mellom de to bispedømmene. Oslo bispedømme bør utfordres til å dedikere en person på bispedømmekontoret til å ha den daglige kontakten med SED
- Det bør så settes opp et virtuelt introduksjonsmøte med sentrale aktører i de to bispedømmene, gjerne med representanter for ungdomsråd, partnerkomité etc., hvor man starter samtalen om mulig innhold/tema for et samarbeid
- MKR bør vurdere mulig fremtidig støtte til presteutdanning, i dialog med NMS, og avhengig av konkrete planer/søknader fra ELCSA

Tusen takk til NMS som så generøst lot meg delta på reisen og ta del i et spennende program!

Oslo, 5. mai 2022

Appendix: Program

Ons. 09.03	Ankomst
Tors. 10.03	Møte med South Africa Church Council (SACC), Khotso House, Johannesburg Møte med biskoper, kirkerådsleder og fungerende generalsekretær i ELCSA, Bonaero Park, Johannesburg
Fre. 11.03	Besøk på Union Buildings Mottagelse på den norske ambassaden i Pretoria: - Tildeling av ordenen Ridder av første klasse til Arild Bakke, ved ambassadør Astrid Helle Informasjon om den politiske situasjonen i sør-Afrika på ambassaden Lunsj i Ambassadørens Residens Besøk på KN-kontoret i Pretoria Middag på Lebo's i Soweto: møte med Antoinette Sithole (Hector Petersons søster)
Lør. 12.03	Reise til Umphumulo Møte med biskop Myaka, omvisning på området
Søn. 13.03	Gudstjeneste i kirken i Umpumulo: Church service. Møte med bispdømmerådet i South East Dioece Besøk i Untunjambili, møte med prest og menighetsråd. Besøkte kirken og Schreuders grav
Man. 14.03	UJAMAA in Pietermaritzburg Besøk hos Christchurch, Durban
Tirs. 15.03	Besøk på Ntuzuma Albert Luthuli Museum Reise til Eshowe
Ons. 16.03	Eshowe, norsk museum Ntumeni, den "norske" kirkegården i kwaMundi
Tors. 17.03	Ulundi. Mottakelse med prins Buthelezi. Empangeni Avreise til Johannesburg. Hjemreise for NMS-delegasjonen
Fre. 18.03	Møte med Ashmeer Joseph, fungerende generalsekretær, ELCSA Privat program
Lør. 19.03	Privat program
Søn. 20.03	Hjemreise